

NIKODEM FRISCHLIN IN NJEGOVO DELOVANJE NA KRANJSKEM (1582–1584)

Nikodem Frischlin je bil pomemben humanist in izjemen latinist iz Balingena blizu Tübingena. Kot dramatika in ogorčenega nasprotnika nepravilnosti plemstva ga germanistika ocenjuje kot enega od prvih pesnikov napredujočega meščanstva. Zaradi znanih povezav med wittenberškimi protestanti in kranjskimi deželnimi stanovi je postal kot naslednik Bohoriča vodja stanovske šole v Ljubljani. Njegovo bivanje na Kranjskem je bilo znanstveno plodno in tudi kasneje se je zelo rad spominjal na kranjska leta in na tamkajšnje ljudi.

humanizem, stanovske šole, protestantizem, Frischlin, Crusius, Megiser, deželni stanovi, latinizacija, elegija

Nikodemus Frischlin was an important humanist with outstanding skills in Latin. Born in Balingen, near Tuebingen, Germany, he wrote drama and poetry in Latin and German. In 1582 he was given the post of the leader of the Protestant schools in Ljubljana, succeeding Adam Bohorič. The article deals with Frischlin's scholarly and poetic works of these years, which he later remembered as very fruitful and full of worthwhile contact with people.

humanism, Estates Schools, Protestantism, Frischlin, Crusius, Megiser, land estates, Latinism, elegy

Nikodem Frischlin, pesnik in humanist, je bil rojen leta 1547 v Balingenu na Wittenberškem in je nesrečno umrl leta 1590, ko je skušal pobegniti iz trdnjave v Urachu, saj je zgrmel čez skalovje. Kot naslednik Adama Bohoriča je bil dve leti rektor stanovske šole v Ljubljani.

O Frischlinovem življenju, posebej o njegovem delovanju na Kranjskem, je že v 19. stol. izčrpno poročal njegov biograf David Friderich Strauß iz Stuttgarta, na Slovenskem tudi Avgust Dimitz in Julius Wallner (Strauss 1856; Dimitz 1875; Wallner 1888). Kljub prispevku teh znanstvenikov, ki so se opirali na izvorne vire v arhivih in na neobjavljene ali rokopisne materiale, je tako slovenska kot tudi germanistična filologija razumela Frischlinovo bivanje v Ljubljani v glavnem samo epizodično. V zadnjih desetletjih se je pojavila cela vrsta literature o Frischlinu in na tej podlagi ga lahko v novi luči ocenimo kot pedagoga, gramatika in pesnika (Schreiner 1972; Holtz 1999; Wilhelmi in Seck 2004).

Preden se posvetimo glavnemu predmetu prispevka, pogledimo nekaj okvirnih podatkov o Frischlinovem življenju in osebnosti, saj bomo tako bolje razumeli njegovo poznejše delovanje na Slovenskem.

Kot sin protestantskega župnika je Nikodem Frischlin že v mladih letih hodil v latinske šole. Tam je začel zlagati – tako kot prej že njegov oče – tudi latinske pesmi, v glavnem elegije v distihih; tej navadi je ostal zvest vse življenje. V svojem petnajstem letu se je vpisal na bližnjo tübingensko univerzo, kjer je z osemnajstimi leti postal magister. Za profesorja »Poetices et Historiarum« na t. i. artistski fakulteti so ga imenovali že v njegovem enaindvajsetem letu, vendar z nižano plačo in z zmanjšanimi fakultetnimi pravicami. Njegova poroka s sorodnico švabskega reformatorja Johanna Brenza mu je nudila določeno ekonomsko neodvisnost in socialno priznanje v univerzitetnem in mestnem okolju.

Frischlinovo nesporno široko znanje in njegova globoka zakoreninjenost v antičnem svetu, obenem pa tudi njegova pedagoška sposobnost, s katero je vzbudil navdušenje svojih slušateljev, je povzročila zavist njegovih dostikrat samo povprečno nadarjenih, vendar bolje plačanih kolegov na univerzi.

Njegov bivši učitelj grščine Martin Crusius, ki je bil sicer marljiv, vendar ne zelo iskrov, je postal zaradi Frischlinove satire in posmeha sčasoma njegov zagrizeni sovražnik, ki je neizprosno zasledoval svojega t. i. »nehvaležnega učenca« vse do njegove smrti in še kasneje.

Ne smemo prikrivati tudi druge strani Frischlinove osebnosti: gnala ga je skoraj bolesta ambicioznost, da je razočaral tudi najbolj dobronamerne sodobnike. K temu se je pridružila še precejšna ošabnost in vzvišenost, ob žalitvah in zapostavljanju se ga je polastila spontana razdražljivost, tako da se je včasih prav kmalu ponižno odrekel lastnim trditvam. Bil je velik prijatelj alkohola, vojvodu Ludviku je hvalil vipavca, vendar je bila to takrat lastnost večine njegovih someščanov, celo njegovega vojvode Ludvika.

Glede na vero in religioznost ni bil strasten protestant, kaj šele ortodoksen luteranec kot teologi v Tübingenu, temveč prej tipičen privrženec tranzicijskega časa konfesionalizacije, v katerem vera še zmeraj ni bila trajno in nespremenljivo določena in v katerem je bilo mogoče, da pod skupnim ščitom latinskosti vsak intelektualec dobi priznanje in zaposlitev kjer koli v evropski skupnosti humanistov. Frischlin si je pridobil naklonjenost protestantskega vojvode Ludvika, katoliškega škofa v Speyerju in cesarja Rudolfa II., ki ga je odlikoval s plemiškim predikatom »Pfalzgraf« in tudi »poeta laureatus«. Takšne pokrovitelje si je pridobil z laskavimi posvetili in panegirično poezijo, v glavnem so to bile elegije v distihih in ode. Zaradi njegovih satir in sramotilnih spisov je naraščala tudi vojska njegovih sovražnikov; na koncu ni bil več sposoben, da bi se temu postavil v bran.

Čeprav je njegovo književno delo pretežno napisano v latinskem jeziku, je začel – posebno v nekaterih svojih dramah – uporabljati materinščino. Iz tega razloga je Frischlinovo delo danes predmet germanistike kot tudi novo- oziroma poznolatinke filologije. Zvrsti njegovega pesniškega sveta so dramatika in poezija, v glavnem

elegije in ode, redkeje epigramatika. Kot humanist pozne renesanse je bil več mnogih znanosti: jezikoslovja in pedagogike, poskusil pa se je tudi profilirati v najbolj perspektivni in spekulativni znanosti svojega časa, tj. v astronomiji, kot sodobnik in osebni znanec Johannes Keplerja in Giordana Bruna.

Njegov prepir z nižjim plemstvom v jugozahodni Nemčiji, ki mu je ogrožal življenje, je pravzaprav nastal nenamerno. V latinski satirični pesmi z naslovom *Oratio de vita rustica*, prvotno mišljeni kot uvod k Vergilijevim *Georgikam*, pravzaprav predmet predavanja za študente, je bil neprizanesljiv do škandaloznega obnašanja nekaterih pripadnikov plemstva, v primerjavi s tem je hvalil kmetški stan. Užaljeni pripadniki plemstva so ga nato grajali v široki propagandni akciji, pri tem pa namenoma uporabljali napačen prevod v nemščino (Schreiner 1972). Frischlin je zaradi tega čutil posledice, saj je komaj ušel številnim napadom na svoje življenje.

Seveda je bila takšna tema – hvala kmetškemu stanu v času tik po koncu kmetških uporov – zelo aktualna. Osnovno vprašanje, kakšno stališče bo pretežno protestantsko nižje plemstvo na deželi zavzelo glede socialnega vprašanja kmetov, kar pomeni tudi lastnih podložnikov, je bilo v nekem smislu tudi osrednje vprašanje v naraščajoči konfesionalizaciji cesarstva. Celo Luther je na zelo problematični način optiral za partikularne interese plemstva, to je svojih najožjih podpornikov.

Frischlin je v ta spor med socialnimi stanovi zašel pravzaprav nehote. V vprašanjih religije se je vedno nagibal k manj radikalnim rešitvam, vedno je ravnal pragmatično: ljudi, ki so mu lahko bili koristni, npr. vojvodo Ludvika ali njegove svétnike, je obravnaval spoštljivo in umirjeno, proti drugim, ki so ga nepravilno napadali, pa se je branil s polno močjo svojega intelekta in s satirično ostrino.

Pobudo za povabilo Frischlinu, naj sprejme mesto rektorja ljubljanske stanovske šole, sta menda dala dva bivša tübingenska študenta, superintendent Krištof Spindler in Hieronymus Megiser, ki je bil okoli leta 1581 vzgojitelj pri vplivnem in bogatem plemiču Georgu (ali Jörgu) Khiselu s Studenca pri Ljubljani. Spindler je bil Frischlinov vrstnik, poznal ga je še iz študentskih časov. Njegova glavna naloga je bila razviti stanovsko šolo v učinkovito ustanovo, ki naj bi ustrezala modernim pedagoškim zahtevam. Megiser je bil v Tübingenu najožji Frischlinov sodelavec,¹ zato je lahko dal kompetentne informacije o zmožnosti načrtovanega kandidata, saj je poznal Frischlinove konceptualne sposobnosti glede reforme izobraževalnih ustanov.

Že leta 1578 je Frischlin v zaupnem spisu vojvodi Ludviku dal predloge za preoblikovanje organizacije tübingenske univerze in njenega akademskega pouka. V naslovu tega spisa piše, da gre za »Defekte und Mängel« (okvare in pomanjkljivosti) pouka na visoki šoli in za napotke, kako jih popraviti. Univerza sama ni bila obveščena o tem predlogu, pač pa je bil gotovo obveščen Megiser, če ni bil celo sodelavec koncepta. Pri tem je bila glavna ideja reforma propedevtičnega gimnazijskega pouka, ki je bil v Tübingenu sestavni del univerze. Tako bi ravno ta

¹ »Amanuenses«, nekaj kot osebni asistent.

konceptualna spomenica lahko odločilno vplivala na izbor Frischlina za rektorja stanovske šole v Ljubljani (Schäfer 1999).

Povabilo na Kranjsko in Frischlinovo potovanje je potekalo v naslednjem zaporedju. V začetku maja leta 1582 so kranjski stanovi pisali wittenberškemu vojvodi prošnjo, naj pošlje doktorja Frischlina za vodjo stanovske šole, in sicer najmanj za nekaj let, zato je ob tej priložnosti šel iz Ljubljane. Johan (Janž) Dianar je povedal, da ta poziv velja kljub dejstvu, da so iz Gradca prišle v Ljubljano zelo negativne govornice o Frischlinu. Že prej, v januarju tega leta je namreč Martin Crusius napisal tamkajšnjemu pravniku dr. Finkelthausu svarilno pismo, polno lažnih obrekovanj o Frischlinovem vedenju na univerzi. Namen tega pisma je bil prepričati stanove vseh notranjeavstrijskih dežel o njegovi »nevarnosti« in s tem preprečiti njegovo imenovanje. Frischlin se je zaradi tega pred odhodom konca maja pritožil vojvodi in mu dal vedeti, da bo tako in tako sledil temu pozivu. Sredi junija je vojvoda dal stanovom privolitev, Frischlinu je obenem naložil pisno obvezo, naj se na Kranjskem vzdrži vsakega vprašljivega govorjenja in pisanja. Čeprav je senat univerze zavrnil Frischlinovo prošnjo, naj mu izdajo spričevalo, se je odločil, da gre v Ljubljano brez žene in otrok, ki so mu nato sledili šele jeseni tega leta.

Njegovo potovanje po daljši poti, po Donavi in čez Dunaj, ga je končno vodilo do Ljubljane, kjer se je 27. julija predstavil stanovom. V začetku je živel v Spindlerjevi hiši, sicer pa je o njegovih življenjskih okoliščinah in navadah v Ljubljani komaj kaj znanega. Njegova tukaj rojena hči Dorotea je tu tudi pokopana. Kasneje je v elegiji, posvečeni smrti druge hčere Agnese, napisal: »Dorotheae Carni prima est mihi nata Labaci / Pura ubi fontani labitur unda Savi.« (Frischlin 1601: Eleg. liber 18.) Verjeten razlog, zakaj je Frischlin ostal na Kranjskem samo dve leti, je ta, da družini bivanja v Ljubljani ni bilo všeč.

Ena najbolj važnih nalog, poleg praktičnega delovanja v šoli, je bila za Frischlina izdelava novega šolskega pravilnika. To delo je bilo po dolgih in intenzivnih sestankih končano šele februarja leta 1584. To je bil skupen in složen napor, v katerem so sodelovali tako šolski inšpektorji kot tudi zastopniki stanovske administracije.

Drug cilj, ki si ga je Frischlin naložil iz lastnih pobud, je bila izdelava novih, modernih učbenikov za latinsko gramatiko. V ta namen je jeseni leta 1583 potoval v Benetke, kjer mu je ugledni tiskar Aldus Manutius natisnil dve knjigi o gramatiki. Takšne aktivnosti menda niso bile pogodu kranjskim šolskim nadzornikom, na vsak način so ga grajali zaradi dolge šesttedenske odsotnosti iz Ljubljane. Tudi odobritev za njegove gramatične spise na stanovskih šolah Notranje Avstrije so odklonili. Frischlinova gramatična dela so še zaostila konflikt s starim sovražnikom Crusijem, ki ni dovolil drugačnih mnenj na področju gramatike, kaj šele pri izdajanju učbenikov. Tudi stari spori s plemstvom so tleli naprej. Že 3. septembra 1582, torej tik po Frischlinovem nastopu službe, so stanovi prejeli pismo zastopstva nemških plemičev, polno nadaljnjih denunciacij in neresnic o novem šolskem rektorju. Grozili so in ultimativno zahtevali, naj bo Frischlin odstranjen iz dežele, drugače se bodo obrnili na cesarja.

Tako je Frischlin čutil dolžnost, da se spet ukvarja z očitki, ki so leteli nanj, zato je 21. oktobra pisal Trubarju, da ga je Jörg Khisel obvestil o zahtevah; verjetno je na ta način upal, da mu bo Trubar priskočil na pomoč. V tej zadevi se je pisno opravičil pri stanovih, istočasno pa je napisal pismo Crusiusu in se uprl, ker ga je ta obrekoval pri Finkelthausu. Zaradi lastne obrambe se je 1. januarja 1583 s pismom obrnil na vojvodo Ludvika. Obvestil ga je o spletkah, obenem pa je evforično pisal tudi o svojem srečnem bivanju na Kranjskem, o zadovoljstvu s službo in o ljubljanskem življenju nasploh. 8. januarja končno pride do reakcije – Primož Trubar piše kranjskim stanovom:

V Tübingenu je dospela žalostna novica, do so pri vas doktorja Froschlina zabodli. Tistim, ki me vprašujejo, rečem, da je novica zlagana. Iskreno naj vam priporočim dobrega, visoko učenega doktorja Froschlina. Kar je pisal o napakih plemičev, je storil po navdihu Svetega Duha. Toda švabsko in frankovsko plemstvo, kakor ljudje pred vesoljnim potopom, ne dopusti, da bi ga Sveti Duh po pridigarjih in učenjakih kaznoval itn. (Rajhman 1986: 284.)

24. maja 1583 ga Trubar spet omenja stanovskim zastopnikom, ko piše, da je veselo slišati o Frischlinovi marljivosti.

Vendarle sta bili ti dve leti na Kranjskem za Frischlina čas plodnega znanstvenega in pesniškega delovanja. Tu je zasnoval svoj *Nomenclator trilinguis, graeco-latino-germanicus*, ki ga je natisnil leta 1586 v Frankfurtu. Poleg omenjenih v Benetkah tiskanih učbenikov *Quaestionum grammaticarum* [...] (Frischlin 1584a) in *Strigilis grammatica* [...] (Frischlin 1584b) je izdal še didaktičen spis, ki ga je tiskal v Güssingu na Gradiščanskem, tik onstran meje cesarstva, kje je tiskar Mandelc dobil eksil pri madžarskem magnatu Batthyanyju, potem ko so ga izgnali iz Ljubljane. Naslov te knjižice s samo šestnajstimi stranmi je *De ratione Instituendi Puerum* (Frischlin 1584c) in je bila namenjena kot navodilo za latinski pouk (kako se govori in piše lepa latinščina) dečkov med šestim in štirinajstim letom. Knjižica je bila namenjena Ferencu Batthyanyju, sinu uglednega magnata Boldižarja Batthyanyja, ki je bil duhovni vodja renesančnega kroga humanističnih znanstvenikov in pesnikov v Güssingu. Frischlin je potoval tja verjetno junija 1584, vendar naj bi ostal le kratek čas.

Tudi na svojem najožjem področju novolatinske poezije je bil Frischlin na Kranjskem marljiv. Svojo Elegijo Cerkniskemu jezeru, ki jo je posvetil deželnemu sekretarju Gašperju Hočevanju oziroma Kasparju Gottscheerju, je verjetno sestavil na poti iz Benetk.² To elegijo je ponatisnil tudi Valvasor v sedmi knjigi svoje *Slave vojvodine Kranjske* (Valvasor 1689: 450). Druge elegije Georgu Khiselu, Batthyanyju in drugim štajerskim plemičem so plod njegovega dela na Kranjskem. Končno je napisal tudi elegijo o smrti wittenberške vojvodinje Dorotheje Ursule, ki je umrla maja 1583 (Frischlin 1601: Eleg. liber 16).

² Gl. besedilo elegije v prilogi.

Istega leta je skupaj s Hieronymom Arconatom napisal latinski epithalamium, poročno pesem, ki sta jo natisnila pri Mandelcu (Evans 1999: 309; Wilhelmi, Seck 2004: št. 308). To je morda znak, da so Frischlinove zveze z Batthyanyjevim krogom obstajale že pred njegovim potovanjem v Güssing. Sodelavec Arconatus, ki je živel nekaj časa na Dunaju in v Gradcu, je ob Frischlinovi smrti napisal žalostinko, ki jo najdemo tudi pri Valvasorju (Valvasor 1689: 451–452).

Obstaja kopica špekulacij, zakaj je Frischlin že po dveh letih odpovedal službo na Kranjskem, ki še niso razjasnjene.

Valvasor je v svoji *Slavi vojvodine Krajske* pisal, da je Frischlin moral zapustiti Ljubljano zaradi klevet nemškega plemstva. To je verjetno edino gradivo, ki govori o njegovem odhodu, zato bi ocenil Valvasorjevo mnenje kot nedokazano.

V tem času, sredi osemdesetih let 16. stol., je bila protireformacija že krepko na poti, posebno na Štajerskem, zato lahko resno jemljemo mnenje nekaterih znanstvenikov, posebej Angleža Evansa, da so bile tendence grozečega napredovanja rekatolizacije pomemben razlog za Frischlinovo vrnitev.

Sam Frischlin je trdil, da je bila vzrok njegove odpovedi žena, saj ni bila zadovoljna z ljubljansko klimo, pa tudi ne s tamkajšnjim življenjem. Nekaj dokazov, da je bil ta vzrok resen, imamo. Frischlin je v Tübingenu govoril o svoji ženi, češ da jo skrbi, da je bila v teh letih ona kriva, da so zapustili najboljše prijatelje in se spet vrnili v domovino k njegovim najgroznejšim sovražnikom. Tudi na drugih Frischlinovih potovanjih je vedno vztrajala, da se čim prej vrnejo v domovino. Ob koncu življenja, v trdnjavi pri Urachu, se je Frischlin spomnil na zvestobo svoje žene, ki ga je spremljala do Ljubljane in nazaj. To pomeni, da je bil zelo verjetno glavni vzrok za vrnitev nezadovoljstvo njegove žene.

Mogoče je Frischlin upal na univerzitetno kariero v Tübingenu, ker mu je vojvoda Ludvik podpisal listino imenovanja za izrednega profesorja.

Na Kranjskem se je torej Frischlin pripravil za vrnitev domov. Zahvalil se je svojim delodajalcem za dobrosrčnost in prijaznost, šolski inšpektorji pa so mu prav tako prijazno in hvaležno odgovorili. Deželni poglavar mu je podelil častno in laskavo spričevalo.

V Tübingenu so Frischlina zelo hladno sprejeli. Zaradi avtonomije tübingenske univerze vojvoda ni mogel držati besede, senat univerze pa mu ni bil pripravljen odobriti profesure, zato je Frischlin konec leta 1584 ostal brez kakršne koli eksistenčne podlage.

V šestih letih življenja, ki so mu preostala, je Frischlin v pismih in pogovorih vedno znova z optimizmom gledal nazaj na svoja kranjska leta, nobene kritične ali odklonilne besede ne moremo najti. V ječi v Urachu se je spominjal, da so na Kranjskem z zaprtimi Turki ravnali lepše, kot ravnajo z njim v njegovi krščanski domovini. Tik pred smrtjo se je spomnil dogodka s Krasa – verjetno je šlo za lastno doživetje iz časa, ko se je vračal iz Benetk; kraj dogajanja bi utegnila biti tri leta pred tem ustanovljena kobilarna Lipica (Strauss 1856: 542).

Frischlinov upor proti plemiški aroganci in proti nadutosti etabliranih univerzitetnih elit je bil osnovan v njegovem karakterju, kar se je še bolj zaostriilo, ko so se začele pojavljati spletke okrog njega. Danes bi takšne oblike vedenja morda lahko označili kot nekakšen »mobing«, vendar s smrtnim izidom. Frischlin ni bil Thomas Münzer. Bil je dvorjan, ki je pel hvalo svojemu vojvodi in cesarju ter na ta način skušal dobiti zaščito pred sovražnikom, vendar se mu je na koncu vse katastrofalno ponesrečilo.

O stališčih ljubljanskih protestantov in šolskih inšpektorjev ne vemo kaj dosti. Zdi se, da so bili zadovoljni s Frischlinovim delovanjem, izogibali pa so se vmešavanju v notranje zadeve tübingenskih profesorjev in protestantskih veljakov. Trubar je Frischlina podpiral in mu tudi pomagal, verjetno pa ga osebno ni poznal, sicer ga ne bi imenoval s popačenim imenom »Fröschlin«, kar pomeni žabica ali latinsko »ranula«; ta imena so vedno polemično uporabljali njegovi sovražniki kot Crusius ali kancler univerze Jakob Andreae. Tudi vloga Dalmatina še ni dokončno razjasnjena, vendar naj bi prav on Frischlinovim tübingenskim nasprotnikom prinesel vesti o njegovih postopkih. Crusijeve presoje in ocene, ki jih je razširjal še dolgo po Frischlinovi smrti, moramo danes šteti kot gradivo za biografijo, vendar je potrebna previdnost, saj so lahko posledice njegove zavisti, torej utegnejo biti njegovi podatki o Frischlinu pogosto nepravilni.

Frischlinovo bivanje na Kranjskem ni bila samo bežna epizoda, ne zanj ne za ljubljanske protestante. Šolski pravilnik je bil dosežek, ki ga ne gre podcenjevati. Za Frischlina je bila Kranjska »trenutek miru«, čas delovne atmosfere, prostor vzajemnega spoštovanja in razumnega diskurza, v vsakem primeru pozitivna alternativa Tübingenu.

Priloga

Elegija Frischlina o Cerknškem jezeru (Frischlin 1601: Eleg. liber 20):

De lacu Circnitio
ad Gasparem Go-
descheium Circnitianum
Quid Deli Inopum, quid reflua flumina Nili
Mirer? Circnitium miror Amice lacum?
Ille lacus, vasti quem cingunt undique montes,
Nec fontem, nec habet ostia, more lacus:
Sed sursum fluit e terra, refluitque deorsum,
Perque suas certas itque reditque vices.
Nam cava subtus aquam stagnantem terra resorbet:
Cum nova purpurei tempora veris eunt.
Tunc emersa virent stagnanti e flumine prata:
Seque novo viridis gramine vestit ager.
Tunc pinguem agricolae proscindunt vomere glebam:

Inque lacus gremio semina iacta tegunt.
Hinc foenoque casas et messibus horrea complent:
Hinc cum ervo et milio, pisa fabasque legunt.
Vidi ego triticea terram flavescere arista:
Quae nuper densis tecta latebat aquis.
Vidi ruricolam curvos tractare bidentes,
Qua nuper remos duxerat ille via.
Cum vero Autumnus succedunt frigora messi,
Mox eadem absorptas terra refundit aquas.
Tum subito erumpunt, velut e sifonibus undae,
Et longae complent vallis utrumque latus.
Emergunt simul occulto cum flumine pisces
Omnigeni: et miro vertice pictus anas.
Atque ubi constiterant graciles aestate capellae:
Illic hyberno pisce natatur humus.
Quaque vago volucris modo rete tetenderat auceps:
Illic nunc lintrem navita lentus agit.
Vix equidem credar: sed cum sint lumina testes
Ipsa mihi: debent lumina habere fidem.
Vidimus in glacie pisces haerere ligatos:
Et rigido caesos saepe bidente capi.
I nunc, Inopum et Nilum tibi suspice: quisquis
Cirknitij nescis mira fluenta lacus.

Literatura

- AHAČIČ, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- BEBERMEYER, Gustav, 1927: *Tübinger Dichterhumanisten. Bebel/Frischlin/Flayder*. Tübingen: Laupp'sche Buchhandlung.
- CANCIK, Hubert, 1986: Primus Truber – Martin Crusius – Nikodemus Frischlin. Der slowenische Reformator und die Tübinger Humanisten. *Simpozij Slovenci v evropski reformaciji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 29–49.
- CANCIK, Hubert, 1999: Crusius contra Frischlinum. Geschichte einer Feindschaft. Sabine Holtz, Dieter Mertens (ur.): *Nicodemus Frischlin (1547–1590), poetische und prosaische Praxis unter den Bedingungen des konfessionellen Zeitalters*. Stuttgart: Frommann-Holzboog. 261–295.
- CIPERLE, Jože, 1996: Nov položaj šole in pouka na Slovenskem v 16. stoletju. Franc Jakopin, Marko Kerševan, Jože Pogačnik (ur.): *III. Trubarjev zbornik*. Ljubljana: Slovenska matica. 139–147.
- CONZ, Carl Philipp, 1791: *Nicodem Frischlin*. Frankfurt.
- DIMITZ, August, 1875: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Mit besonderer Rücksicht auf die Kulturentwicklung. Dritter Theil*. Laibach: Kleinmayer & Fed. Bamberg.

- ELZE, Theodor, 1863: *Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain während des sechzehnten Jahrhunderts*. Wien: Carl Gerold's Sohn.
- EVANS, Robert J. W., 1986: *Das Werden der Habsburgermonarchie 1550–1700*. Wien: Böhlau.
- EVANS, Robert J. W., 1999: Frischlin und der ostmitteleuropäische Späthumanismus. Sabine Holtz, Dieter Mertens (ur.): *Nicodemus Frischlin (1547–1590), poetische und prosaische Praxis unter den Bedingungen des konfessionellen Zeitalters*. Stuttgart: Frommann-Holzboog. 297–322.
- FRISCHLIN, Nikodemus, 1584a: *Quaestionum grammaticarum libri IIX. Ex probatissimis Auctoribus collecti a Nicodemo Frischlino [...]* Venetiis: Aldus Manutius.
- FRISCHLIN, Nikodemus, 1584b: *Strigilis Grammatica, Qua Grammatistarum quorundam sordes, Arti liberalissimae adpersae, deterguntur*. Venetiis: Aldus Manutius.
- FRISCHLIN, Nikodemus, 1584c: *De Ratione Instituendi Puerum, Ab Anno Aetatis Sexto et septimo, ad annum usque decimum quartum: ita ut praeter duas, aut tres maternas linguas, etiam Latinam discat recte loqui, et scribere: Graecam vero mediocriter intelligere: insuperque rudimenta Dialectae et Rhetoricae ad usum scribendi conferre*. Güssing: Johannes Manlius.
- FRISCHLIN, Nikodemus, 1601: *Operum poeticorum pars elegiaca, continens viginti duos elegiacorum carminum libros. Quibus adhaerescunt Odarum libri tres, Anagram. unus*. Straßburg: Jobin. www.uni-mannheim.de/mateo/camena/frisc1/te10.html
- HEISS, Gernot, 1995: Die innerösterreichischen »Landschaftsschulen«: Ein Versuch ihrer Einordnung in das Schul – und Bildungssystem des 16. Jahrhunderts. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit*. München: Otto Sagner. 191–210.
- HOLTZ, Sabine, MERTENS, Dieter (ur.), 1999: *Nicodemus Frischlin (1547–1590). Poetische und prosaische Praxis unter den Bedingungen des konfessionellen Zeitalters. Tübinger Vorträge*. Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog.
- KÜHLMANN, Wilhelm, 1999: Akademischer Humanismus und revolutionäres Erbe. Zu Nicodemus Frischlins Rede *De vita rustica* (1578). Sabine Holtz, Dieter Mertens (ur.): *Nicodemus Frischlin (1547–1590), poetische und prosaische Praxis unter den Bedingungen des konfessionellen Zeitalters*. Stuttgart: Frommann-Holzboog. 423–443.
- PRESS, Volker, 1986: Württemberg und Österreich in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts – Der Hintergrund des Wirkens von Primus Truber. *Simpozij Slovenci v evropski reformaciji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 125–148.
- RAJHMAN, Jože, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: SAZU.
- RUPEL, Mirko, 1965: *Primus Truber. Leben und Werk des slowenischen Reformators*. München: Südosteuropa – Verlagsgesellschaft.
- SCHÄFER, Volker, 1999: Universität und Stadt Tübingen zur Zeit Frischlins. Sabine Holtz, Dieter Mertens (ur.): *Nicodemus Frischlin (1547–1590), poetische und prosaische Praxis unter den Bedingungen des konfessionellen Zeitalters*. Stuttgart: Frommann-Holzboog. 105–142.
- SCHERBER, Peter, 1974: *Die slovenische Elegie. Studien zur Geschichte der Gattung 1779–1879*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

- SCHMIDT, Vlado, 1986: Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v 16. stoletju. *Simpozij Slovenci v evropski reformaciji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 29–49.
- SCHREINER, Klaus, 1972: Frischlins »Oration vom Landleben« und die Folgen. *Attempto* 43/44. Tübingen. 122–135.
- SEMMELEIS, Karl, 1972: *Der Buchdruck auf dem Gebiete des Burgenlandes bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts. 1582–1823*. Eisenstadt: Amt der Burgenländischen Landesregierung.
- SLODNJAK, Anton, 1976: Jurij Dalmatin (1546–1589). Anton Slodnjak, Branko Berčič (ur.): *Jurij Dalmatin Biblia 1584. II. Teil: Abhandlungen*. München: Trofenik.
- STIEVERMANN, Dieter, 1999: Der Fall des Dichters Nicodemus Frischlin (1547–1590) als sozialgeschichtliches Exempel. Sabine Holtz, Dieter Mertens (ur.): *Nicodemus Frischlin (1547–1590), poetische und prosaische Praxis unter den Bedingungen des konfessionellen Zeitalters*. Stuttgart: Frommann-Holzboog. 163–200.
- STRAUSS, David Friderich, 1856: *Leben und Schriften des Dichters und Philologen Nicodemus Frischlin. Ein Beitrag zur deutschen Culturgeschichte in der zweiten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts*. Frankfurt am Main: Literarische Anstalt.
- VALVASOR, Johann Weichard, 1689: *Die Ehre des Hertzogthums Crain*: [...] Laybach.
- WALLNER, Julius, 1888: Nicodemus Frischlins Entwurf einer Laibacher Schulordnung. *Jahresbericht des k. k. Ober-Gymnasiums zu Laibach* [...] Laibach: Kleinmayer & Fed. Bamberg. 1–35.
- WILHELMI, Thomas, SECK, Friedrich, 2004: *Nikodemus Frischlin: (1547–1590). Bibliographie*. Leinfelden-Echterdingen: DRW – Verlag.